

Yksi väitös – kaksi tulkintaa

Heikki Hellman:
**FROM COMPANIONS TO
COMPETITORS.**
**The Changing
Broadcasting Markets and
Television Broadcasting in
Finland.**

Acta Universitatis Tamperensis
652, 1999. 468 s.

”Maailman paras televisio”

Suomalainen televisiojärjestelmä on parhaita maailmassa, eivätkä 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alkupuolen muutokset vähentäneet ohjelmistojen monipuolisuutta, jos eivät sitä lisänneetkään. Näin ollen järjestelmää, jossa osa mainosmarkoista tulee maksujen muodossa julkisen palvelun kanavien käyttöön, kelpaa suosittelua malliksi myös muulle maailmalle. Tämä näyttää olevan päihinänkuoressa Heikki Hellmanin englanninkielisen väitöskirjan optimistinen sanoma.

Hellmanin työ on tärkeää perustutkimusta, joka suuren aineiston kvantitatiivisen erittelyn kautta antaa pohjaa suomalaisen televisio-ohjelmistokentän ymmärtämiselle. Työn sanomakin on sinänsä ilahduttava, ja tv-yhtiöt lienevät mielissään kuullessaan vaihteeksi jotakin positiivista ainaisen kielteisen palautteen sijaan.

Mutta miten tulos oikeastaan saatiin? Ja olisiko toisin tavoin saatu toisenlainen tulos? Kirjoittaja on tehnyt suuren työn käydessään läpi neljän televisiokanavan (YLE 1, YLE 2, MTV 3 ja PTV) ohjelmatarjonnan 36 viikon ajalta vuosien 1988 ja 1996 välillä. Ohjelmat on luokiteltu 15 luokkaan, jotka pääsääntöisesti noudattavat Yleisradion omaa luokittelua. Tutkimustuloksen tulkinna ongelmat alkavat juuri tästä luokittelusta. Kun luokittelussa käytetään niitä kategorioita, johon ohjelmat suomalaisessa tv-kentässä yleensä

jaetaan, ja johon ne myös tehdään, ei ole yllätys, että ohjelmaa löytyy näistä kaikista luokista. Lisäksi ohjelmistoaanalyysiä kahlatessa tulee mieleen, että pelkkä määrällinen tarkastelu jättää piiloon jotakin hyvinkin olennaista, kuten sen miten ohjelmien sisällä käsitellään erilaisia aiheita. Näkökulmissa, käsittelytavoissa ja painotuksissa mahdollisesti tapahtuneet muutokset jäävät pimentoon, samoin se millaiset ihmiset missäkin ohjelmissa ovat päässeet ääneen ja millä tavoin.

Varsinaisen empiirisen analyysin raportointi on vajaa neljännes koko lähes viisisataasivuisesta kirjasta. Pääosan viekin Hellmanin kehittämä malli, jossa viiden eri kentän tekijät vaikuttavat televisioimintaan ja sen edellytyksiin. Näitä kenttiä kirjoittaja kutsuu ”markkinoiksi”: teknologiset markkinat, poliittiset markkinat, bisnes-markkinat, ammatillais-markkinat, populaarit markkinat. Sen lisäksi, että ”markkina” -sanan käyttö on kaikessa muodikkudessaan erittäin ongelmallista, myös markkinoiden määrittely jää jossain määrin puolittiehen. Esimerkiksi bisnes-markkinoita eritellessään Hellman ei suinkaan käsittele tv-yhtiöiden rahavirtoja ja tuotantokustannuksia, vaan sitä poliittista päätöksentekoa, joka on säännelty lupamaksupolitiikka.

Kokonaan markkinoilta on unohtunut kenttä, joka käsittelee televisioiminnasta käytävää julkista keskustelua. Televisioimintaa käsittelevä journalismi on jätetty markkinoiden ulkopuolelle, huolimatta siitä, että Hellman lähdeluettelossaan viittaa kymmeneen eri lehteen, joiden tv-kirjoittelusta hän on ottanut otteita työhönsä. Ottaen huomioon kirjoittajan päätyön maan suurimman päivälehdessä kulttuuritoimituksen esimehenä, on sitäkin harmillisempaa, ettei hän ole nostanut kissaa pöydälle.

Vaikka tv:tä koskevan journalistisen kirjoittelun kehittäminen omaksi ”markkinakseen” ei olisi tekijän mielestä ollut relevanttia työn kokonaisuuden kannalta, se olisi silti tullut käsitellä jotenkin, vaikkapa osana ”populaareja

markkinoita”, jotka nyt käsitävät vain yleisön vastaanoton ja reaktiot. Yleisön vastaanotto kun suhteutuu väistämättä kriittikkovastaukseen ja siihen intermediaaliseen pyöritykseen, minkä monet televisio-ohjelmat käyvät läpi. Sitä paitsi lehtikritiikki on hyvin julkinen tv-ohjelmien tekijöiden työstään saama palaute, ja vielä harvinainen laadullinen palaute, toisin kuin katsojalukumittaukset. Aihetta olisi näin ollen voinut sivuta myös ammatillais-markkinoista puhuttaessa, sillä tunnetustihan mediatyöläiset usein tekevät työtään muita mediatyöläisiä varten, silmälläpitäen sitä julkista palautetta.

Suurin ongelma on kuitenkin Hellmanin tekninen tapa mieltää yleisradiotoiminta ja sen moninaisuus. Tämä näkyy erityisesti tavassa käsitellä yleisö. Vaikka työssä käsitellään julkisen palvelun ja kaupallisen television toisistaan eroavia yleisökäsitteitä, on molempien katsojia kuitenkin päädytty kuvaamaan yhteisellä ”populaarimarkkinat” -nimityksellä. Julkisen palvelun nyt jo vanhanai-kaiseksi nimetty tapa pitää yleisönä kansalaisia, ja kaupallisen television kuluttajakeskeisyys niputuvat näin yhteen: yleisö on yleisö, oli sitten kysymys kansalaisista tai kuluttajista. Kysymys julkisesta, kansalaisista, joilla olisi pääsy, kyky ja mahdollisuus osallistua julkiseen keskusteluun, jää kokonaan käsittelemättä. Väitöskirja lähettääkin televisioyhtiöille viestin, jonka mukaan heidän tapansa määrittellä yleisönsä olemassa olevan tarjonnan kuluttajiksi on kohdallinen ja oikea. Hehän tarjoavat maailman monipuolisinta ohjelmistoa, josta jokainen voi valita jotakin.

Se, että suomalaisenkin televisioiminnan raameista ja ohjelmistoista on nyt olemassa perusselvitys, on eittämättä hyvä asia. Ja se, että selvitys antaa positiivisen kuvan aiheestaan on varmasti mukavaa monille asianosaisille. Mutta jos suomalaisen yleisradiotoiminnan toimijat tuudittautuvat siihen uskoon, että asiat ovat hyvin ja että riittää kunhan totutulla uralla pysytään, tutkimus päättyy kyllä tekemään suomalaiselle tele-

violle ja sen edessä istuville karhunpalveluksen. Digitaaliaminen – jota kirjassa sivutaan vain hipaisten – esimerkiksi voisi tarjota mahdollisuuksia muuhunkin kuin täsmäkanaviin ja ”jokaiselle jotakin juuri siihen aikaan kuin itse haluaa” -ajatteluun. Kun teknologia kerran jatkossa mahdollistaa uudenlaisen interaktiivisuuden – joskin siitä pitää maksaa erikseen lupamaksusta huolimatta –, myös mahdollisuus aivan uudenlaiseen kansalaiskeskusteluun ja julkisoien syntymiseen on olemassa. Vastuu on kuitenkin niillä, jotka ohjelmia tekevät ja raameja luovat, ei ”kuluttajalla” tai edes ”asiakkaalla”, vaikka niin muodikkaasti halutaankin uskoa.

KATJA VALASKIVI

2 Kansallisen viestintäpolitiikan aikakausi

Hellmanin väitöskirja tarkastelee suomalaisen televisioitoiminnan kehitystä näkökulmanaan Yleisradion ja MTV:n suhteet ja niiden kehitys.

Työstä löytyy seuraava avainlause: ”Thus, paradoxically, the strategic alliance between YLE and MTV culminated in its denial. A perception of common interests between the two companies has never been expressed more explicitly than in the 1989 agreement, which put an end to the close interdependence of the companies”. (s. 205).

Lainauksessa oleva vuoden 1989 sopimus tarkoittaa sopimuksia, joilla toteutettiin televisio-toimintaa koskevat uudelleenjärjestelyt vuonna 1993. Näistä tunnetuin on MTV:n oma kanava (MTV3).

Hellman osoittaa, että tv-toiminnan yleinen kehitys Suomessa on nivoutunut selvästi Yleisradion ja MTV:n suhteiden joskus antagonistiseenkin (MTV:n uutiset), mutta useimmin yhtiöiden väliseen sopimiseen perustuvaan kehitykseen, aina yhtiön perustamis-

ta myöten. Kehitysmallin Hellman näkee osana kansallista kulttuuri- ja viestintäpolitiikkaa (”cultural nationalism”), joka yhdistää alan rakenteita koskevan politiikan ohjelmapolitiikkaa koskevaan politiikkaan näkemällä kotimaisen ohjelmatuotannon edut suhteessa alan kansalliseen omistukseen (s. 147-, s. 160-).

Hellman ei varsinaisesti tarkastele kysymystä, mitä tulevaisuudessa tapahtuu tai on jo ehtinyt tapahtua Yleisradion ja MTV:n teiden nyt erottua. Voidaankin pohdita kysymystä, missä määrin Hellmanin tietynä päätepiteenä näkemä 1990-luvun puoliväli on todella suuri vedenjakaja, sillä viestintäpolitiikassa on 1990-luvun loppupuolella ollut jo useita suuria asiakokonaisuuksia, jotka olisivat tarjonneet perustan samankaltaiselle sopimiselle ja järjestelyille, kuin mitä aiempikin kehitys tarjosi Yleisradiolle ja MTV:lle.

Tällaisia asiakokonaisuuksia ovat erityisesti olleet 1990-luvun lopun televisio- ja radiolainsäädäntöuudistukset ja nykyhetkessä tv-toiminnan digitalisointiin liittyvät järjestelyt.

1990-luvun puoliväliä voidaan myös tämän kirjoittajan käsityksen mukaan pitää vedenjakajana kahdesta syystä. Ensimmäinen syy liittyy siihen, että Sanoma-WSOY on Nelonen-kanavan myötä tullut aidoksi toimijaksi tv-toiminnan alueelle, eivätkä Yleisradio ja Alma Media/MTV ole enää alan ainoat toimijat.

Toinen vedenjakajaan liittyvä seikka on EU. Kansallista televisio-toimintaa koskeva lainsäädäntö on Suomessa saatettu voimaan kaikilta osin 1990-luvun loppuun mennessä. Aloitteellisuus uudesta lainsäädännöstä on jo siirtynyt EU:lle ja suomalaisten osapuolten mahdollisuudet sopimiseen tältä osin ovat olennaisesti heikentyvät. Jäljelle jää vaikuttaminen EU:n päätöksentekoon. EU:n sisämarkkinoiden kehittymisen vaatimukset luovat ulkomaisille yrityksille kotimaisiin yrityksiin rinnasteisen legitimitetin toimia ja saada toimilupia.

Esimerkkinä aikakauden muuttumisesta voidaan myös ottaa tarkasteluun julkisen palvelun käsite.

Kansallisen viestintäpolitiikan aikakautena olisi voitu Hellmanin tapaan poleemisesti väittää, että ”In spite of the YLE act of 1993, the very concept of public service remained vague – but convenient. For example, MTV could claim to provide a public service, since it supplied a recognised, comprehensive news service.” (s. 427)

EU-johtoisessa viestintäpolitiikassa tällainen näkökulma muuttuu anakronismiksi. EU tulee edellyttämään julkisen palvelun määrittelyä lailla ja vain tällä tavalla määritelty julkinen palvelu voi saada julkisen rahoituksen. Vaikka muut osapuolet väittäisivät lähettävänsä ”samaa julkisen palvelun ohjelmistoa”, se ei ole julkista palvelua. Julkisen palvelun määrittely muuttuu sosiologisesta juridiseksi.

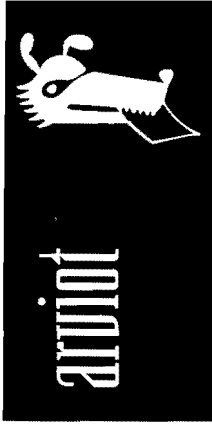
Hellmanin työ on siten siten 1990-luvun puolivälissä päättyneen puhtaasti kansallisen viestintäpolitiikan ajan monipuolinen arviointi ja analysointi.

Hellmanin esiin nostama ja analysoima tv-toiminnan kansallinen kulttuuri- ja viestintäpolitiikka toimii kuitenkin edelleen, vaikka puitteet ovat muuttuneet. Kolmen osapuolen keskinäinen sopiminen – joista kaksi on vielä keskenään kilpailevaa kaupallista yritystä – on vaikeampaa kuin aiemmin, mutta uusissa puitteissa edelleen sinänsä mahdollista. Kilpailulainsäädännön kehittyttä yritykset eivät kuitenkaan enää voi laillisesti kaikista asioista sopia.

Yleisradio tuki Ruutunelosta (tv-kanava Nelonen) A4-yhtiötä vastaan, joka oli liittoutunut monikansallisen Bertelsmann/RTL:n kanssa, minkä myös Hellman tuo esille (ss. 214-125). Vuoden 1999 alussa voimaan astuneen suuren televisio- ja radiolainsäädäntöpakettin taustalla oli keskustelujä osapuolten kesken, vaikka eduskunta viime kädessä ratkaisikin asiat. Sopimisia on hakijoiden ja osapuolten välillä käynnissä silmälläpitäen myös digitaalisen tv-toiminnan järjestelyjä ja vaatimuksia, myös valtiovalnan edellyttämänä.

Hellman päätty työnsä lopussa (s. 422) seuraaviin tuloksiin:

- 1) Suomalaisen television

markkinamuutokset ovat olleet evolutionäärisiä pikemmin kuin vallankumouksellisia.

2) Muutos on syntynyt lähinnä taloudellisen pragmatismista mutta myös kohdeyleisöjen eriyttämisen kautta.

3) Ohjelmatoiminta, jota luonnehtii informatiivisen ja kotimaisen ohjelmiston suuri osuus, erityisen monipuolinen ohjelmistorakenne ja aggressiivisen kaaviokilpailun vähyys, on säilynyt melko vakaana tutkimusjakson aikana.

Hellman ikäänkuin yllättyi itsensä tuloksistaan ja jää pohdiskelemaan tarkemmin asiaa ("In other words, nothing dramatic happened in the Finnish television sector – or did it?"). Varmemmaksi vakuudeksi hän ennustaa, että ainakin tv-kanava Melosen perustaminen vuonna 1996 ja tv-toiminnan digitalisointi tuovat mukanaan vallankumouksen (s. 422).

Näköisin kuitenkin kehityksen 1980-luvulta 1990-luvun puoliväliin olleen vallankumouksen. Tv-toiminnan sääntely on uusittu ja modernisoitu kokonaan. Itse alan rakenne on täydellisesti muuttunut julkiseen palveluun ja kilpailuun perustuvaksi tasapainoiseksi usean tv-yhtiön järjestelmäksi samalla kun korkeatasoista ohjelma-toimintaa on kyetty ylläpitämään ja laajentamaan. (Tämä on itse asiassa Hellmanin tutkimuksen tärkein tulos.) Vuoden 1993 opetusten tuloksena julkinen palvelu on myös oppinut menestymään uudessa kilpailuasteelmassa. Tv-maailma 1980-luvun puolivälissä oli lähes täysin erilainen kuin nyt.

Kysymys on myös näkökulmasta. Onko vallankumous prosessi, joka tuottaa vallankumouksellisia tuloksia ("englantilainen vallankumous") vai ristiriitojen, tunnepalon ja heroisten tekojen tulos barrikaadeilta ("ranskalainen vallankumous").

Entä tulevaisuus? EU, luonteeltaan kompromissien tuotantokoneisto korkeammalla tasolla, ei ainakaan tee vallankumousta, vaikka sisämarkkinat laajenevatkin hitaasti televisionkin puolelle. Entä sitten digitalisointi? Pyrkimys saada vallankumouksellisia tuloksia pragmaattisesti alan toimijoiden keskinäisillä sopimuksilla tulee jat-

kumaan myös digitaalisella aikakaudella. Tälle kehityspolulle on tietysti aiempaa enemmän rajoituksia ja useita uhkia. Suurin uhka liittyy siihen, kykenevätkö nykyiset tv-toimijat kantamaan tv-toiminnan digitalisoinnin vaatimat suuret investoinnit vai tarvitaanko alalle useita uusia ja ulkomaisia yrityksiä omineen traditioineen ja menettelytapoineen.

Hellmanin rakentamassa mallissa työnsä pohjaksi tarkastellaan asioita erilaisten "markkinoiden" näkökulmasta. Nämä markkinat liittyvät tekniikkaan, politiikkaan, liiketoimintaan, ammatillisuuteen ja yleisöön.

Metodi edesauttaa auttaa asioiden perinpohjaista ja monipuolista tarkastelua, mutta tekee lukemiskokemuksen varsin raskaaksi, koska samoja asioita tarkastellaan jatkuvasti lomittain. Joka tapauksessa Hellmanin työ on tärkeä lisä yleisradiotoimintaa yleisesti käsittelevän tutkimustoiminnan harvalukuiseseen raskaaseen sarjaan, joka muodostuu Antero Jyrängin Yleisradiota ja sananvapautta käsittelevästä kirjasta vuodelta 1969, Ismo Silvon televisio politiikkaa koskeneesta väitöskirjasta vuodelta 1988 ja Yleisradion historiategoksista vuodelta 1996.

MARTTI SORAMÄKI

Retoriikan oppia ja teoriaa

Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila (toim.): ARGUMENTTI JA KRITIIKKI. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot.

Helsinki: Gaudeamus, 1988. 447 s.

Argumentti ja kritiikki tulee kuin tilauksesta. Suomenkieliselle, argumentaation, retoriikan ja vaikuttamisen teoriaa ja analyysiä käsittelevälle teokselle löytynee viime vuosien retoriikan ja argumentaatioteorian invaasioiden myötä otollinen maaperä. Kakkuri-Knuutilan toimittama teos laajentaa luontevasti esimerkiksi Palosen ja Summan avaamaa "pelkkää retoriikkaa" keskustelua entistä käytännöllisempään suuntaan.

Keskeistä Argumentti ja kritiikki -teoksessa on sen oppikirjamaisuus. Kirja tarjoaa esimerkiksi Palosen tuotantoon tutustuneelle käytännön työkaluja retoriseen analyysiin. Kirjoittajien tavoite on tässä mielessä selkeä. Argumentin ja kritiikin tehtävänä on toimia oppinäytetöiden tekijöiden apuna, tarjota analyysikursseja vetäville opettajille sisällöllisiä malleja ja toimia käsikirjanomaisena aputeoksena.

Tämän perustavoitteensa teos epäilemättä saavuttaa: se on esimerkiksi oppinäytetyön tekijälle oiva tuki. Teoksen pohjalta lukijalle muodostuu argumentaatio- ja retorisen teorian mahdollistamasta kriittistä selkeä kuva. Erityisesti Petri Ylikosken laatima osio "Kuinka argumentti voi epäonnistua" on tässä mielessä ansiokas. Oppinäytteen laatija löytää tästä virheellisen päättelyn ympärillä käydyn keskustelun keskeisimmän käsitteistön, sen tavallisimmat soveltamismahdollisuudet sekä kritiikin tavoitteet.

Teos on kuitenkin myös muuta kuin oppikirja. Argumentti ja kritiikki lyö suomalaisittain pöytään ja keskustelulle mielenkiintoisella tavalla avoimeksi yhden näkökulman argumentaatioteoriaan. Työstä paistaa läpi laatijoidensa filosofisuus. Kuudesta kirjoittajasta neljä – Marja-Liisa Kakkuri-Knuuti-